

УДК 323.2:32.019.51

<https://doi.org/10.34142/24130060.2020.20.1.07>

«СУЧАСНИЙ ПОПУЛІЗМ» ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ СУЧАСНОГО ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

А. О. Житко

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

В статті здійснюється спроба аналізу феномену «сучасного популізму» в ракурсі теоретичного плюралізму наукових розвідок сучасної західної та української політологічної науки. Автор простежує еволюцію популістського дискурсу в академічних колах, в рамках якого відбувається спроба наблизитись до категоріальної та концептуальної визначеності феномена «сучасний популізм». Спираючись на новітні західні та вітчизняні теоретичні конструкції автор статті пропонує власну дефініцію «сучасного популізму» – як політичного поліваріативного феномену, який в залежності від унікальної комбінації специфічних рис, може виступати в якості ідеології, методу політичної боротьби, суспільно-політичного руху, маніпулятивної технології, стилю політичної поведінки тощо, та робить спробу визначити «універсальні» детермінуючі чинники «сучасного популізму» – «акумуляція незадоволення», «гра на емоціях», «поляризація суспільства», «народовладдя», «політика симулякрів», «національна автентичність».

Ключові слова: популізм, сучасний популізм, глобалізація, глобалізаційні виклики, антиглобалізм, суспільно-політична криза, ліберально-демократичні цінності, демократичні ризики.

«СОВРЕМЕННЫЙ ПОПУЛИЗМ» КАК ЭЛЕМЕНТ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ СОВРЕМЕННОГО ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

А. А. Житко

В статье осуществляется попытка анализа феномена «современный популизм» в ракурсе теоретического плюрализма новейших разведок современной западной и украинской политологической науки. Автор прослеживает эволюцию популистического дискурса в академических кругах, в рамках которого осуществляет попытку приблизиться к категориальной и концептуальной определённости феномена «современный популизм». Опираясь на новейшие западные и отечественные теоретические конструкции автор статьи предлагает собственную дефиницию «современного популизма» – как политического поливариативного феномена, который в зависимости от уникальных комбинаций специфических черт, может выступать в качестве идеологии, метода политической борьбы, общественно-политического движения, манипулятивной технологии, стиля политического поведения и т.д., – и делает попытку определения «универсальных» детерминирующих факторов «современного популизма» – «аккумуляция недовольства», «игра на эмоциях», «поляризация общества», «народовластие», «политика симулякров», «национальная аутентичность».

Ключевые слова: популизм, современный популизм, глобализация, глобализационные вызовы, антиглобализм, общественно-политический кризис, либерально-демократические ценности, демократические риски.

«MODERN POPULISM» AS ELEMENT OF PROBLEM FIELD OF MODERN POLITICAL DISCOURSE

A. Zhitko

This article attempts to analyze the phenomenon of «modern populism» from the position of theoretical pluralism of scientific researches of modern Western and Ukrainian political science. Challenges for the modern liberal-democratic tradition of the 21st century were socio-political phenomena – Brexit (UK), D. Trump (USA), «Yellow Vest Movement» (France), «Five Star Movement» (Italy), «Podemos» (Spain), Syriza (Greece), J. Haider (Austria), G. Wilders (Netherlands), V. Orban (Hungary), P. Genson (Australia), R. Erdogan (Turkey) and many other versions of modern populism. What used to be seen as a marginal phenomenon and is inherent in other eras or only a part of the world, it has to day become the basis of modern politics of the world. The 21st Century is the source of unique «research material» for contemporary political science. Political forces that have been on the back yards of political life for a longtime, using populist rhetoric on globalization, the financial and economic crisis, migration and social policy, corruption and social policy, authorities, multiculturalism, etc., to become real political players, with the support of voters, to gain access to government institutions, thus, having come to the front of the big politics.

The author traces the evolution of populist discourse in science community, within which an attempt is being made to approach the categorical and conceptual definiteness of the phenomenon of «modern populism». Depending on the unique combination of specific features, it can act as an ideology, a method of political struggle, social and political movement, manipulative technology, way of political behavior, etc. It also makes an attempt to determine the «unified» determinants of «modern populism» such as «accumulation of discontent», «play one motions», «polarization of society», «democracy», «politics of simulacra», «national authenticity». Despite the plurality of theoretical structures presented, the undeniable quality and depth of research projects of modern scientists, in our opinion, in the recent political science space there is a short age of prognostic studies capable of simulating and calculating the consequences of the phenomenon of «modern populism» for the future, both as individual states / societies and as a whole, for the world political order; therefore, it is advisable to justify the prospect of continuing theoretical exploration and involving a broad range of contemporary humanities experts in active political science discussion.

Key words: *populism, modern populism, globalization, globalization challenges, anti-globalist sentiment, socio-political crisis, liberal-democratic values, democratic risks.*

Постановка проблеми. Конструювання політичної реальності у умовах «Нового світового безладу» (Bauman, 2008, s. 48), основними маркерами якого є – демократичні дивергенції та антиномії; турбулентність та гіпердинамізм політичних процесів; популізм, націоналізм і радикалізм, як домінанти політичної поведінки; перманентна загроза тероризму; численні військово-політичні конфлікти; системні фінансово-економічні кризи; некерованість міграційних процесів; зростаючий рівень безробіття та бідності; незворотність змін клімату тощо, – вимагає від когорти сучасних політологів актуалізації дослідницьких інтенцій до пошуку новітніх

теоретичних конструкцій, вдосконаленню методологічного інструментарію та розробки ефективних стратегій протидії.

І як влучно коментує Річард Хаас: «Ситуація в багатьох регіонах світу, більше нагадує новий світовий безлад. ... Гірше за все, загальна тенденція вказує на подальше зростання безладу» (Haas, 2016, s. 13) та окремим пунктом в градації викликів XXI століття визначає «стрімкий злет популізму», при цьому акцентуючи – «Популізм і націоналізм сьогодні вочевидь знаходяться на підйомі. Ми присутні при і спостерігаємо на власні очі широко розповсюджене несприйняття глобалізації та міжнародної співпраці, з яких проростають сумніви в цінностях попередніх позицій і попередньої політики» (Haas, 2016, s. 10).

Викликами для сучасної ліберально-демократичної традиції XXI століття стали суспільно-політичні феномени – Brexit (Великобританія), Д. Трамп (США), «Рух Жовтих Жилетів» (Франція), «Рух П'ять Зірок» (Італія), «Подemos» (Іспанія), «Сіріза» (Греція), Й. Хайдер (Австрія), Г. Вільдерс (Нідерланди), В. Орбан (Угорщина), П. Генсон (Австралія), Р. Ердоган (Туреччина) та багато інших варіацій «сучасного популізму» – «Те, що колись розглядалось як маргінальне явище, що притаманне іншим епохам або лише окремим частинам світу, сьогодні стало основою сучасної політики по всьому світу» (Moffitt, 2016, p. 2). XXI століття є джерелом унікального «дослідницького матеріалу» для сучасної політології – політичні сили, які протягом тривалого часу перебували на периферії політичного життя, змогли за короткий проміжок часу, використовуючи популістську риторику у питаннях глобалізації, фінансово-економічної кризи, міграційної та соціальної політики, корумпованості влади, мультикультуралізм тощо, стати реальними політичними гравцями, і за підтримки виборців отримати доступ до владних інституцій, таким чином – вийшовши на авансцену великої політики. Так, за твердженням провідного західного дослідника К. Мудда «популізм з «нормальної патології» західного суспільства (тобто, звичайного для цього суспільства явища, існуючого на його політичній периферії та

характеризуючого погляди маргінальних соціальних груп) трансформувався в певну «патологічну норму» суспільного світогляду (pathological normalcy), лише представляючи в більш або менш радикалізовану вигляді ідеї, що поділяють широкі верстви населення і є частиною політичного мейнстріму» (Mudde, 2010, p. 1176-1181).

Аналіз актуальних досліджень. Ідейно-теоретичні підґрунтя дослідження «популізму» були визначені провідними теоретиками суспільно-політичного дискурсу XIX – XX століття, зокрема, – А. Валіцкі, М. Вебером, М. Джейксом, Д. Макре, Дж. Манчіні, К. Марксом, Р. Міхельсом, Г. Моска, Р. Оуеном, В. Парето, К. Реннером, Х. Сегон-Уотсоном, А. Туреном, Ш. Фур'є, С. Холлом, Р. Хофстедтером, Л. Шапіро та іншими. Подальші теоретико-методологічні конструкції західних дослідників позитивно вплинули на іррадіацію природи та сутності феномену «популізму», зокрема, роботи – Г. Юнеска та Е. Гелнера «Популізм: його значення і національні характеристики» (1969), Д. Белла «Популізм і елітизм: політика в епоху рівності» (1992), М. Кенована «Популізм» (1981), П. Таггарта «Популізм» (2000), Е. Лаклау «Причини популізму» (2005), Ф. Паніцци «Популізм і дзеркало демократії» (2005), І. Мені та І. Сорель «Демократія під призмою популізму» (2007) – визнано «опорними точками» в сучасному популістичному дискурсі.

Проте, глибинна теоретико-методологічна експлікація поняття «популізм» та концептуалізація феномену «сучасний популізм» відбулась завдяки новітнім дослідницьким проектам видатних теоретиків західної гуманітаристики – З. Баумана, У. Бека, Б. Бекера, Ст. Ван Касселя, К. Вейланда, Ф. Вентурі, К. Верніке, Дж. Гарсія, М. Годвіна, А. Гржимала-Бюссе, К. Дейвікст, Дж. Джудіса, У. Еко, Б. Еммотта, С. Жижжека, Ф. Закарія, Д. Зіблатт, Р. Ітвелла, М. Казіна, Дж. Кейтеба, Р. Кеннета, Й. Клозе, Е. Колба, Е. Крейг, М. Круза, Р. Куперуса, С. Левіцкі, К. Мадде, Ш. Муфф, Я.-В. Мюллера, П. Норриси, Е. Папареллі, Р. Полеца, Д. Родріка, С. Сабала,

Т. Снайдера, Х. Торребланка, А. Умланда, Н. Урбінаті, С. Фішера, Ф. Фукуями, І. Хоффмана, Р. Хурадо та багатьох інших.

В українських академічних колах проблемне поле феномену «сучасний популізм» перебуває у фокусі дослідницької уваги – Т. Андрущенко, О. Бабкіної, В. Бебика, С. Бульбенюк, К. Ващенко, О. Вінничук, Д. Видріна, Д. Гаврилюка, М. Головатого, І. Горбатенко, С. Дацюк, М. Дем'яненка, С. Денисюк, І. Дзюби, О. Дубини, І. Кіянки, В. Корнієнка, В. Кривошеїна, Г. Куц, Н. Латигіної, О. Ліснічук, Л. Матлай, С. Мигаль, О. Новакової, М. Остапенко, І. Побочія, А. Погорєлової, В. Полторака, Т. Прядко, Т. Радь, Н. Резанової, О. Стогова, М. Томенка, Ю. Щербака, І. Юхновського, О. Яроша та інших.

Мета статті – здійснити спробу проаналізувати феномен «сучасного популізму» в ракурсі сучасного політологічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, попри розгорнутий теоретичний дискурс та ґрунтовні дослідницькі проекти західних і вітчизняних дослідників, визначення дефініції «сучасного популізму» залишається відкритим питанням, що обумовлено складністю та «багатогранністю» об'єкта дослідження, – «Інтуїтивно, ми знаємо, про що йде мова, коли називаємо популістськими рухи або ідеології, але ми відчуваємо суттєві складнощі, намагаючись перевести інтуїцію в концепції» (Laclau, 1977, p. 143), саме тому, на нашу думку, –лише з залученням широкого спектру теоретико-методологічних платформ сучасної гуманітаристики утворюються перспективи високого рівня категоріальної та концептуальної визначеності феномена «сучасний популізм».

В альтернативних інтерпретаціях сучасних дослідників популізм розуміють, як:

- «рух, який апелює до «народу», протиставляючи себе в рівній мірі існуючим структурам влади та домінуючим у суспільстві ідеям і суспільним цінностям» (Canovan, 1999, p. 3);

- «неповна, незавершена ідеологічна течія та метод, згідно з якою «народ» представляється як певне органічне ціле та носій певної правоти та моральності, джерело влади, яку він має собі «повернути». З «народу» при цьому виключаються певні групи, що представляються як «ворожі»: еліти, іммігранти, інтелектуали тощо (Dejviks, 2012);

- «явище дисперсне, тобто воно є складовою багатьох політичних феноменів, утілюється в різноманітні ідеологічні форми та політичні стратегії» (Yarosh, 2002, s. 22).

- «ідеологія, що вважає суспільство кардинально поділеним на дві гомогенні та антагоністичні групи – «простий народ» та «корумповану еліту», і стверджує, що політика має виражати єдину волю народу» (Krizi, 2018);

- «визначення нераціональної політики ігнорування об'єктивних тенденцій суспільного розвитку та спекуляції на емоціях громадян з метою досягнення власної мети й перемоги над опонентами (Novakova, 2017, s. 140);

- «маніпулятивна технологія, що застосовується в процесі комунікації з метою впливу на свідомість громадян, для досягнення бажаних результатів у боротьбі за владу та в процесі її здійснення», і уточнює «віднесення популізму до некоректних технологій пояснюється тим, що він проявляє себе як сукупність протизаконних чи етично сумнівних засобів, способів, прийомів організації і проведення кампаній, спрямованих на створення переваги над суперниками» (Demianenko, 2015, s. 150) та інші.

У контексті означеної проблематики на компліментарну оцінку заслуговують міркування вітчизняного експерта з політології Т. Радь, який зазначає – «Амплітуда вживання терміну «популізм» така велика, що становить труднощі для виведення наукової дефініції» (Rad, 2009, s. 290), проте, робить сміливу спробу згрупувати всі дефініції за певними видовими ознаками, – результатом його дослідницької рефлексії стає наступне визначення, – популізм – це:

1) ідейна течія, що відображає масові настрої, прагнення людей;

2) політичний рух, який прагне здобути владу для блага усього народу, який виникає в результаті реакції суспільних елементів на стрімкі економічні, соціальні, політичні і культурні зміни з метою реставрації (або адаптації) простих традиційних форм і цінностей;

3) певний тип ідеології, що підтримує ідею сильної держави за прямої участі народу в державному управлінні та при цьому враховує національні суспільні традиції, та їх специфічні інтереси;

4) різновид поведінки політика, схильність завойовувати популярність, визначити свою громадсько-політичну діяльність, використовуючи прості, зрозумілі населенню аргументи і пропозиції;

5) сукупність гасел і дій, а також форм, методів та технологій, що застосовуються політичними діячами з метою здобуття і поглиблення підтримки з боку широких народних мас (Rad, 2009, s. 289-293).

Слід наголосити, аналіз і дескрипція варіативно-інтерпретаційних перцепцій представлених в сучасному політологічному дискурсі, переконливо демонструє трансцендентність феномену «сучасного популізму», наближення до гносеологічного ядра якого стає можливим лише за умов теоретичного плюралізму заснованого на принципах сучасного міждисциплінарного підходу.

Проте, в обґрунтуванні детермінуючих чинників, що спровокували «глобальний вибух сучасного популізму» в XXI столітті, академічні кола переважно висловлюють єдність та консолідовану позицію – глобалізаційні процеси та антиглобалізаційні настрої стали імпульсом, який спровокував потужну «популістичну хвилю», що здатна в майбутньому поширитись на весь світовий політичний простір. У цьому контексті, важко не погодитись з авторитетною думкою визнаного теоретика сучасності Збігнева Бжезінського, за твердженням якого, в сучасному світі відбувається незворотна демаркація країн на два табори: «політичний клуб успішних і заможних країн» та «політичний клуб аутсайдерів – найслабших і найбідніших країни», – відтак, суспільно-політичні настрої все частіше

набувають негативного та протестного забарвлення, що характерно – в обох таборах: «Це протест проти майбутнього, яке викликає побоювання, і проти теперішнього, яке викликає обурення» (Bzhezinskyi, 2006, s. 140).

Крізь призму глобалізаційних процесів і викликів аналізують феномен «сучасного популізму» і інші експерти сучасного політологічного дискурсу, зокрема, – «Глобалізація, кризи економічного росту та інші структурні обставини призводять до розчарування в певних суспільних групах, змушуючи їх приєднатись до популістичної політики» (Taggart, 2000, p. 20); «Популізм, протекціонізм або «політики уособлення» можуть розглядатись як реакція на страх і невдоволення глобалізацією, ... як певний бунт проти економічного і культурного лібералізму, що є ідеологією сучасних професійних еліт» (Cuperus, 2007, p. 155); «Сліпа прихильність політичного істеблішменту принципам політкоректності, що обумовлювала тривалий час табулювання проблем етнокультурних протистоянь, та його переконливість у безальтернативності політики мультикультуралізму дозволили популістам стати єдиними виразниками масової стурбованості, породжених новими для західного суспільства антагонізмами культурного характеру ... в антиглобалістичних настроях відображена вся гама суспільного невдоволення (як соціально-економічного, так і культурно-цивілізаційного і політико-інституційного характеру), що стає поживною речовиною для укріплення популізму у всіх його політичних відтінках» (Vajnshtejn, 2017, s. 79).

У ракурсі дискусійного простору сучасної української політології фіксуємо наукову солідарність в поглядах, щодо визначення рушійних сил «сучасного популізму», так більшість висловлює тезу згідно з якою політики-популісти відверто спекулюють на «соціально гострих темах» XXI століття – війни, тероризм, економічні кризи, безробіття, бідність, мігранти, екологія тощо, завдаючи нищівної критики державним інституціям, ставлячи під сумнів ліберально-демократичні цінності та провокуючи радикальні настрої в свідомості сучасної людини. «Посилення ролі популізму свідчить про

поступову втрату привабливості ліберальних рішень у сфері політики, економіки та культури. І якщо популізм у країнах «старої» Європи можна вважати наслідком розчарування демократією, у країнах Центрально-Східної Європи його основою є невиправдані очікування, пов'язані з демократією, тобто неповнотою її втілення (Kirshenblat, 2008, s. 109); «Міжнародний досвід доводить, що популістський рух активізувався в періоди, коли країни переживали переломні етапи своєї історії. При різких соціально-економічних зрушеннях, особливо тоді, коли ламалися старі підвалини, а нові ще не викарбувалися чітко і виразно, на політичну арену виходять популістські діячі» та «Популізм розповсюджений найбільшою мірою серед верств з низьким рівнем політичної і правової культури і в умовах ще не зміцнілих структур народовладдя. Нездатність мас відрізнити демагогію від реалістичних пропозицій, чорно-біле бачення світу, готовність обожнити чергового кумира і ненавидіти його конкурентів – усі симптоми невисокої політичної культури досить активно використовуються популістськими лідерами для мобілізації суспільної підтримки» (Yarosh, 2002, s. 21-25); «Періоди суспільних криз, коли в силу формування нових об'єктивних умов (економічні процеси, суспільно-культурні, міжнародні тощо) виникають і нові лінії напруги, на які не відразу реагують мейнстримні політичні сили, завжди актуалізують популізм» (Priadko, 2017, s. 109).

Акцентуємо, в представлених теоретичних конструкціях сучасних дослідників, простежуються певна «універсальність» детермінуючих чинників феномену «сучасний популізм», отже, спробуємо їх окреслити виходячи з власної дослідницької позиції:

1) *«акумуляція незадоволення»* – влада що нездатна ефективно відповідати на запити та вимоги суспільства, з часом втрачає свою легітимність, адже ігнорування суспільних потреб призводить до накопичення негативу відносно існуючих владних інституцій, відтак, – громадянське незадоволення стає джерелом «потужної політичної енергії» для політиків–популістів;

2) *«гра на емоціях»* – політики–популісти використовують «кризовий стан» держави/суспільства, спекулюючи на «соціально гострих» темах (війна, тероризм, безробіття, мігранти, злочинність, екологія тощо), апелюючи до ірраціональних емоцій виборців – розгубленість, розчарування, зневага, страх, гнів та інше;

3) *«поляризація суспільства»* – відбувається чітко окреслена демаркація суспільства на дві антагоністичні групи: «еліти» і «народ», «ліві» і «праві», «свої» і «чужі» тощо;

4) *«народовладдя»* – «звичайна людина», «пересічний громадянин», «народ» є головним інструментом політиків – популістів в боротьбі за владу, маніпулюючи суспільно–політичними настроями вони звинувачують «старі» еліти в надмірній елітарності, корумпованості, заангажованості, бездіяльності, тобто відновлення «справедливого народовладдя» становить основу політичної платформи сучасних популістів;

5) *«політика симулякрів»* – політики – популісти «грають» з виборцями пропонуючи «прості рішення складних проблем», обіцяючи різні пільги, нові робочі місця, вирішення проблем з мігрантами чи екологією та інші демагогічні гасла, які не мають «реального політичного і економічного підґрунтя» для реалізації, а відтак не будуть в майбутньому виконані;

б) *«національна автентичність»* – популізм завжди має певну «національну специфіку», кожна держава маючи власну історію, соціально-економічні показники, рівень політичної культури, соціальні групи, що «акумулюють незадоволення» – це може бути «середній клас», безробітні, мігранти, екоактивісти, фермери та ін.; – тобто комплекс унікальних рис, що визначають природу та специфіку сучасного популізму в тій чи іншій країні.

Відтак, спираючись на теоретичний плюралізм сучасних західних та українських дослідників, запропонуємо власне визначення: «сучасний популізм – це політичний поліваріативний феномен, який в залежності від унікальної комбінації специфічних рис, може виступати в якості ідеології,

методу політичної боротьби, суспільно-політичного руху, маніпулятивної технології, стилю політичної поведінки тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Попри представлену плюралістичність теоретичних конструкцій, беззаперечну якість і глибину дослідницьких проектів сучасних науковців, на нашу думку, в новітньому політологічному просторі відчутна дефіцитність прогностичних досліджень здатних змоделювати та прорахувати наслідки феномену «сучасного популізму» для майбутнього, як окремих держав/суспільств, так і загалом, для світового політичного порядку; відтак, – доцільним, обґрунтованими перспективним є продовження теоретичних розвідок та залучення до активної політологічної дискусії широкого кола експертів сучасної гуманітаристики.

ЛІТЕРАТУРА

REFERENCES

1. Бауман, З., 2008. *Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства*. Переклад з англійської І. Андрущенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
2. Бжезінський, З., 2006. *Вибір: світове панування чи світове лідерство*. Переклад з англійської А. Іщенко. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
3. Вайнштейн, Г., 2017. Современный популизм как объект политологического анализа. *Полис. Политические исследования*, 4, с. 69–89.
4. Дейвикс, К., 2012. *Популизм*. [online] Доступно: <http://www.gefter.ru/archive/6800> [Дата обращения 03 Июль 2019].
5. Дем'яненко, М., 2015. *Популізм як політичний феномен і маніпулятивна технологія*. Кандидат наук. Київський національний торговельно-економічний університет. [online] Доступно: http://idpnan.org.ua/files/dem_yanenko-m.m.-populizm-yak-politichniy-fenomen-i-manipulyativna-tehnologiya-_d.doc [Дата звернення 09 Червень 2019].
6. Кіршенблат, С., 2008. Популізм і ліберальна демократія в державах Центрально-Східної Європи. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*, 1-2, с. 109–114. [online] Доступно: <http://www.nbu.gov.ua/> [Дата звернення 09 Червень 2019].
7. Крізі, Ганспетер, 2018. *Випробування популізмом: у чому особливості ситуації у*
1. Bauman, Z., 2008. *Hlobalizatsiia. Naslidky dlia liudyny i suspilstva*. Pereklad z anhliiskoi I. Andrushchenka. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia».
2. Bzhezynskiy, Z., 2006. *Vybir: svitove panuvannia chy svitove liderstvo*. Pereklad z anhliiskoi A. Ishchenka. Kyiv: Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia».
3. Vajnshtejn, G., 2017. *Sovremennyj populizm kak obekt politologicheskogo analiza. Polis. Politicheskie issledovaniya*, 4, s. 69–89.
4. Dejviks, K., 2012. *Populizm*. [online] Dostupno: <http://www.gefter.ru/archive/6800> [Data obrasheniya 03 Iyul 2019].
5. Demianenko, M., 2015. *Populizm yak politychnyi fenomen i manipulyativna tekhnolohiia*. Kandydat nauk. Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet. [online] Dostupno: http://idpnan.org.ua/files/dem_yanenko-m.m.-populizm-yak-politichniy-fenomen-i-manipulyativna-tehnologiya-d.doc [Data zvernennia 09 Cherven 2019].
6. Kirshenblat, S., 2008. *Populizm i liberalna demokratiia v derzhavakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. Ukrainskiy naukovyi zhurnal «Osvita rehionu»*, 1-2, s. 109–114. [online] Dostupno: <http://www.nbu.gov.ua/> [Data zvernennia 09 Cherven 2019].
7. Krizi, Hanspeter, 2018. *Vyprobuvannia populizmom: u chomu osoblyvist sytuatsii u*

- популізмом: у чому особливість ситуації у Східній Європі. [online] Доступно: <https://voxukraine.org/uk/viprobuвання-populizmom-u-chomu-osoblivist-situatsiyi-u-shidnij-yevropi/> [Дата звернення 12 Червень 2019].
8. Новакова, О. В., 2017. Тренд популізму у сучасному політичному процесі. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія : збірник наукових праць*, 1(35), С. 137–145.
 9. Прядко, Т. П., 2017. *Популізм як ризик демократичного розвитку і засіб політичної мобілізації електорату*. Кандидат наук. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. [online] Доступно: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Priadko.pdf [Дата звернення 02 Червень 2019].
 10. Радь, Т., 2009. Теоретичні засади популізму. *Науковий Вісник Ужгородського університету. Політологія, Соціологія, Філософія*, 13, С. 289–293.
 11. Хаас, Р., 2016. *Мировой беспорядок. Американская внешняя политика и кризис старого порядка*. Перевод с английского В. Желнинов. Геополитика: АСТ.
 12. Ярош, О., 2002. Політичний популізм: теорія і практика передвиборного «флірту». *Контекст*, 2, С. 21–25.
 13. Canovan, M., 1999. Trust the People! Populism and The Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), p. 3–12. [online] Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-9248.00184> [Accessed 22 June 2019].
 14. Cuperus, R., 2007. Populism Against Globalization: A New European Revolt. In: *Rethinking Immigration and Integration: A new Centre-Left Agenda*. London, UK. p. 147–165.
 15. Laclau, E., 1977. *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism-Fascism-Populism*. London: NLB.
 16. Moffitt, B., 2016. *Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
 17. Mudde, C., 2010. The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics*. 33(6). p. 1167-1186. [online] Available at: <https://doi.org/10.1080/01402382.2010>. [Accessed 22 June 2019].
 18. Taggart, Paul, 2000. *Populism*. Buckingham PA: Open University Press.
 8. Novakova, O. V., 2017. Trend populizmu u suchasnomu politychnomu protsesi. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia Filosofiia, Sotsiologiia, Politologiia : zbirnyk naukovykh prats*, 1(35), S. 137–145.
 9. Priadko, T. P., 2017. *Populizm yak ryzyk demokratychnoho rozvytku i zasib politychnoi mobilizatsii elektoratu*. Kandydat nauk. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. [online] Dostupno: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.12/dis_Priadko.pdf [Data zvernennia 02 Cherven 2019].
 10. Rad, T., 2009. Teoretychni zasady populizmu. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Politologiia, Sotsiologiia, Filosofiia*, 13, S. 289–293.
 11. Haas, R., 2016. *Mirovoj besporyadok. Amerikanskaya vneshnyaya politika i krizis starogo poryadka*. Perevod s anglijskogo V. Zhelninov. Geopolitika: AST.
 12. Yarosh, O., 2002. Politychnyi populizm: teoriia i praktyka peredvybornoho «flirtu». *Kontekst*, 2, S. 21–25.
 13. Canovan, M., 1999. Trust the People! Populism and The Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), p. 3–12. [online] Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-9248.00184> [Accessed 22 June 2019].
 14. Cuperus, R., 2007. Populism Against Globalization: A New European Revolt. In: *Rethinking Immigration and Integration: A new Centre-Left Agenda*. London, UK. p. 147–165.
 15. Laclau, E., 1977. *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism-Fascism-Populism*. London: NLB.
 16. Moffitt, B., 2016. *Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
 17. Mudde, C., 2010. The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics*. 33(6). p. 1167-1186. [online] Available at: <https://doi.org/10.1080/01402382.2010>. [Accessed 22 June 2019].
 18. Taggart, Paul, 2000. *Populism*. Buckingham PA: Open University Press.

Інформація про автора

Житко Андрій Олександрович – аспірант кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: zhytkoscience.2019@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7003-5562>.

Стаття надійшла до редакції: 04.11.2019 р.

Прийнята до друку: 19.11.2019 р.